

1.

Skolverkets
sammanfattning

1. Skolverkets sammanfattning

Arbetet mot mobbning, kränkningar och diskriminering är en mycket viktig uppgift för skolan. En bra social miljö är inte bara ett mål i sig utan en förutsättning för lärande. I skolorna finns mycket god vilja att hjälpa utsatta elever, men det har funnits lite forskning om vilka metoder som fungerar. Den här utvärderingen bidrar till att avhjälpa detta.

Utvärderingen ger besked om insatser som effektivt förebygger och åtgärdar mobbning. Frågan om vilka program som är effektiva har dock visat sig mer komplicerad.

Utvärderingen är unik genom att den omfattar stora mängder både kvalitativa och kvantitativa data från 39 skolor, att enskilda individers utsatthet följs upp vid tre tillfällen och att den omfattar flera program samtidigt.

Mobbning och kränkande behandling

I utvärderingen definieras mobbning som en upprepad negativ handling som inbegriper att någon eller några medvetet och med avsikt tillfogar eller försöker tillfoga en annan skada eller obehag. Mobbning är något som upprepas och pågår under en längre tid. Kränkande behandling är när barns eller elevers värdighet kränks vid enstaka tillfällen. Dessa handlingar kan utföras av en eller flera personer och riktas mot en eller flera. Kränkningarna kan vara synliga och handfasta men också dolda och subtila. De kan uttryckas genom nedsättande tilltal, ryktesspridning, förlöjligande eller fysiskt våld. Att frysa ut någon eller hota någon räknas också som kränkning. Trakasserier är kränkningar som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna (kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning och ålder).

Organisation och fokus för utvärderingen

Forskare som bedömdes ha omfattande kunskaper om mobbning samt erfarenheter av olika discipliner och olika metodologisk inriktning har först på uppdrag av Myndigheten för skolutveckling och därefter Skolverket genomfört utvärderingen. Forskarna kommer från Högskolan i Gävle, Göteborgs universitet, Karlstads universitet, Umeå universitet samt Örebro universitet, och har samarbetat om utvärderingen från hösten 2007 till och med hösten 2010.

Utvärderingens grundläggande frågeställningar är:

- Vilka erfarenheter har lärare, elever och annan skolpersonal av att ha arbetat med de åtta program mot mobbning som studeras här?
- Hur och på vilket sätt är skolors insatser effektiva när det gäller att reducera mobbning, kränkning och diskriminering?

Program som ingår i utvärderingen

Urvalskriterierna för de program som utvärderades var att de skulle vara vanligt förekommande i svenska skolor, eller det skulle finnas indikationer på att de hade effekt. Det fanns också en ambition att inkludera olika typer av program. I utvärderingen ingår Farstametoden, Friends, Lions Quest, Olweusprogrammet, SET, Skolkomet, Skolmedling och Stegvis.

Evidens och metodval

I regeringsuppdraget till myndigheten underströks kravet på evidens och vetenskaplighet. En noggrann redogörelse för de överväganden som gjorts och den metod som använts i utvärderingen finns i ett omfattande metodappendix.¹

Effekter av metoder mot mobbning är svåra att mäta eftersom mycket mer än just de metoder vars effekter man vill mäta spelar roll. Forskarna konstaterar, efter en genomgång av tidigare forskning, att de effekter som uppmätts genomgående är små. I Sverige finns lagstiftning som ställer krav på att skolorna ska bedriva ett omfattande arbete mot kränkande behandling och diskriminering, vilket ytterligare minskar möjligheterna att särskilja effekter av ett visst anti-mobbingsprogram.

I den här utvärderingen valdes en longitudinell, kvasiexperimentell design med individdata, där fyra grundskolor per program skulle ingå i utvärderingen tillsammans med åtta skolor som inte arbetade med något program och som skulle fungera som jämförelseskolor. På dessa 40 skolor skulle alla elever i årskurs 4–9 vid tre tillfällen med drygt ett halvårs mellanrum besvara en enkät om sina upplevelser av kränkningar och dylikt. Dessutom skulle intervjuer genomföras på skolorna för att fördjupa informationen om skolornas arbete. Därutöver insamlades information om lärartäthet, socioekonomiska förutsättningar och andra relevanta data.

En samlad bedömning utifrån ett flertal jämförelsekategorier av de 39 skolor som slutligen kom att ingå i utvärderingen visar att skolorna är representativa för Sveriges cirka 4 700 grundskolor.

Enkäter och intervjuer

För denna utvärdering har forskargruppen tagit fram en internetbaserad enkät där elevernas olika uppfattningar om vad mobbning är inte inverkar på resultatet. I stället för att fråga eleverna om de blivit mobbade, ställdes frågor om vad de varit utsatta för, till exempel slag eller utfrysning, om hur ofta det skett och hur uppsåtet har uppfattats. En mall forskarna utarbetat avgjorde vilka som klassificerades som mobbade respektive kränkta. Den frågekonstruktion som utvecklades inom ramen för projektet utgör ett viktigt framsteg i kartläggningsförfarandet.

Med skolornas arbete mot mobbning och kränkningar i huvudfokus genomfördes gruppintervjuer med skolledning, elevhälsopersonal, lärare och elever på samtliga skolor. Ytterligare fördjupande intervjuer med dessa grupper samt med icke-pedagogisk personal och föräldrar genomfördes ett år senare på en tredjedel av skolorna. Syftet var att fördjupa förståelsen för arbetet mot mobbning och kränkningar och att förstå de förändringar i mobbningsfrekvens som iakttagits mellan första och andra enkättillfället.

Ingen skola arbetar endast med ett program – ny strategi för utvärderingen

Efter de första skolbesöken visade det sig att inte en enda skola var att betrakta som en ren programskola. Samtliga skolor hade kontakt med eller använde delar av flera olika program. Detta gällde även jämförelseskolorna som valts för att de inte följde något program. Det innebär att det inte var möjligt att fullfölja den

1 *Utvärdering av metoder mot mobbning. Metodappendix och bilagor till rapport 353* (Skolverket, 2011), pdf.

planerade strategin att jämföra omfattningen av mobbning på skolor som använde olika program och därmed få kunskap om programmens effekter.

Skolor som följer ett namngivet program arbetar också med delar av flera andra program. Denna insikt innebar att det blev nödvändigt att ändra fokus för denna utvärdering.

Utvärdering av enskilda insatsers effekter och erfarenheter av programarbete

Strategin ändrades till att utvärdera effekter av enskilda insatser i stället för av program. I resultatredovisningen redogörs för vilka effekter enskilda insatser, kombinationer av insatser samt grupper av skolor med liknande arbetsätt har på mobbning.

I utvärderingen redovisas också skolornas erfarenheter av de utvärderade programmen. Informationen om erfarenheter av arbetet med programmen, relationen mellan effektiva insatser och vad programmen föreskriver, samt kostnader för programmen ger underlag för ett resonemang om varje programs möjlighet att stödja skolorna.

Inom ramen för utvärderingen har en kartläggning gjorts av vilka resurser i form av tid och pengar som de olika programmen tar i anspråk.

Fakta om mobbning

Utvärderingen visar att inom en period av några månader har mellan 16 och 19 procent av eleverna utsatts för kränkningar. Ungefär 7–8 procent av både pojkar och flickor är mobbade. I andra länder är siffrorna ofta högre. Det är intressant att notera att flickor är mobbade i samma utsträckning som pojkar. Tidigare studier har visat att pojkar oftare utsätts för mobbning. Flickor är i något större utsträckning utsatta för sociala kränkningar, medan pojkar är mer utsatta för fysiska kränkningar.

1,3 procent av eleverna har mobbats av lärare som sagt elaka eller otrevliga saker till dem. Andelen elever som nätmobbats är 1 procent, vilket är en väsentligt lägre andel än som rapporterats i medierna och i andra undersökningar.

Eftersom utvärderingen har följt upp enskilda elevers utsatthet kan den visa att mobbningen vanligen är föränderlig, för vissa barn är den tilltagande och för andra övergående. Dock var 1,5 procent av eleverna i undersökningen mobbade under hela den tid undersökningen pågick, det vill säga i över ett år. Skamrelaterade känslor är vanliga hos elever som är mobbade. De har också färre kompisar och känner i låg grad tillit till lärarna. Detta indikerar att självkänslan urholkas av att vara mobbad, särskilt under längre tid.

Förövarna vid mobbning är vanligen flera i den utsattes klass och mobbningen sker oftast på skolgården, vid toaletterna, i korridoren eller i klassrummet och förhållandevis ofta även när läraren är närvarande. Det var något vanligare att förövarna var pojkar än flickor. Av pojkarna utsätter 5–6 procent andra för kränkningar eller mobbning och av flickorna är det 3–4 procent som gör det. Eleverna uppger framför allt att mobbningen beror på deras utseende, på avundsjuka eller på att andra är starkare. Anledningar som kan kopplas till diskrimineringsgrunderna är mindre vanliga men bland dessa framträder könstillhörighet (framför allt bland flickor), funktionshinder och etnisk tillhörighet.

Framgångsrikt arbetssätt

Vissa skolor har lyckats hålla mobbningen på en låg nivå eller minska den, andra har lyckats mindre bra. Mobbningsförekomsten har ökat i vissa skolor under den tid denna utvärdering pågått. I utvärderingens resultatredovisning förs en diskussion om framgångsrika sätt att arbeta mot mobbning och kränkningar utifrån hur skolor med lite eller minskande mobbning arbetar. För att nå framgång i antimobbningsarbetet krävs bland annat aktivt engagerade individer och resurser av olika slag, som kompetent personal, organisatorisk stabilitet och en personalgrupp som drar åt samma håll.

Systematik i arbetet

Framgångsrika skolor utmärks bland annat av att det finns en systematik i användandet av olika insatser mot mobbning, det vill säga att de är genomtänkta och används i kombination med varandra, och att det finns en tydlig roll- och ansvarsfördelning. De insatskombinationer de framgångsrika skolorna valt är i många fall utarbetade i relation till skolans egna förutsättningar och erfarenheter av olika metoder.

Hela skolan-ansats

Flera skolor i undersökningen har en välutvecklad *hela skolan-ansats* i sitt arbete mot mobbning och kränkningar. Detta innebär att all personal och alla elever är medvetna om hur man agerar vid kränkningar och mobbning, att alla är delaktiga och att arbetssättet är förankrat. Även om några skolor, enligt personalen, präglas av ett tufft klimat, så har man trots detta lyckats reducera andelen mobbade elever. Detta kan bland annat förklaras av att all personal är engagerad i arbetet. Ett annat viktigt inslag är att det finns en samsyn hos personalen om hur arbetet ska genomföras. Arbetet är alltså väl förankrat bland all personal, inte bara pedagoger och personer i skolans trygghetsteam, utan också städpersonal och vaktmästare. Den gemensamma och medvetna strategin i arbetet mot mobbning och kränkningar är också väl förankrad i elevgruppen. Ett gemensamt förhållningssätt tycks vara en förutsättning för ett framgångsrikt arbete.

Skolklimat

Ett bra skolklimat är en annan viktig förutsättning för ett framgångsrikt arbete, samtidigt som ett framgångsrikt arbete kan bidra till ett bra skolklimat. Skolklimatet påverkas av flera faktorer kopplade till situationen i skolan såväl som utanför skolan. Det kan till exempel handla om organisatoriska förutsättningar, sociala relationer, engagemang, attityder, normer och värderingar.

På en skola i utvärderingen säger personalen att skolan präglas av en *jämlikhetens kultur*. De understryker att det finns en kultur av gemenskap och respekt för allas lika värde. Även eleverna visar under intervjuerna att de har insocialiserats i denna jämlikhetens kultur. Men för att det goda skolklimatet och denna anda ska kunna upprätthållas måste detta fungera organisatoriskt. En möjlig förklaring till att skolklimatet upplevs som så positivt på de mest framgångsrika skolorna kan vara att ett flertal aktiviteter i syfte att främja sociala relationer pågår kontinuerligt. Ett positivt skolklimat utmärks av kreativitet, stimulans, lärande, kompetens, trygghet, hjälpsamhet, delaktighet, inflytande och ansvar.

Elevers delaktighet

Flertalet av de framgångsrika skolorna har väl utvecklade relationsfrämjande insatser där eleverna är delaktiga. Andra studier visar också att när eleverna får vara delaktiga i skolans aktiviteter och påverka sitt eget handlingsutrymme får detta positiva effekter på elevernas syn på skolan och stärker därigenom skolklimatet.

Effektiva insatser – olika för flickor och pojkar

Denna utvärdering visar att det är skillnad på vilka insatser mot mobbning som hjälper flickor och vilka som hjälper pojkar. Genusaspekten av arbetet mot mobbning har inte visats så här tydligt och väl underbyggt tidigare. Detta skänker en ny dimension åt hela problemområdet och vidgar förståelsen för användningen av olika metoder mot mobbning. Det är också intressant att notera att det finns tydliga spår av traditionella könsrollsmönster i fråga om vad som påverkar mobbning av flickor respektive pojkar.

Utvärderingen visar också att det är skillnad på vilka insatser som har effekt på fysisk mobbning som tar sig uttryck i slag och knuffar, och på social mobbning som kan vara ryktesspridning och uteslutning. Den visar dessutom att det är skillnad på vad som åtgärdar mobbningsfall och vad som minskar den generella nivån av mobbning i skolan, det vill säga vad som förebygger mobbning. Även detta ökar förståelsen för komplexiteten i frågan om vad som bör göras för att minska mobbningen i skolorna.

Skillnaderna mellan insatsernas effekter visar att insatserna inte fungerar lika för alla. Det understryker ytterligare betydelsen av att kartlägga och analysera de egna förhållandena som när insatser planeras. Skillnaderna i effekter på mobbning av pojkar och flickor gäller på generell nivå och stämmer naturligtvis inte för alla barn- eller elevgrupper. Alla personer eller grupper är inte köns-typiska. Det behövs fördjupade kunskaper om hur könsdifferentierade effekter hänger samman med andra faktorer.

Som tidigare konstaterats var det inte möjligt att mäta effekter av program utifrån mobbningsfrekvens i skolor eftersom ingen skola håller sig till ett enda program. Denna utvärdering redovisar effekter på mobbning utifrån en rad enskilda insatser, som kan vara delar av ett antimobbingsprogram eller som tillämpas av en skola utan att det relateras till ett program. I resultatredovisningen görs en noggrann genomgång av varje enskild insats effekter samt av samlade effekter av vanligt förekommande kombinationer av enskilda insatser.

När forskarna bedömde att enskilda insatser användes i skolorna bedömdes också hur de användes. Mycket förenklat kan man säga att det i stort sett bara är när insatser används medvetet, systematiskt och med bred medverkan som de har påvisbara effekter. Det gäller även de insatser som utvärderingen visar har samband med att mobbningen ökar. Hur varje insats har använts när de konstaterats ha effekt beskrivs nedan.

När det gäller de enskilda insatserna har de som sagt könsdifferentierade effekter. Det finns dock två insatser som kan åtgärda mobbning både för flickor och pojkar. För att minska den mobbning flickor och pojkar utsätts för är det framgångsrikt att låta *elever medverka aktivt i det förebyggande arbetet mot mobbning*, inte bara vid enstaka tillfällen, utan elever ska i hög grad få i uppgift att med stöd av och i samarbete med vuxna på skolan få hålla i aktiviteter med syfte att skapa en god atmosfär. Exempel på detta är elevers arbete i elevkaféet eller relationsförbättrande insatser inom klassens ram (att elever fungerar som kam-

ratstödjare ingår dock inte i denna insats). Att regelbundet genomföra *uppföljning och utvärdering* av förekomsten av mobbning, och använda resultaten som underlag för hur skolans insatser mot mobbning utformas, har också effekt på fall av mobbning av båda könen.

Både flickors och pojkars utsatthet minskar generellt om det finns *kooperativa lag* i form av antimobbningsteam, trygghetsgrupp eller dylikt, med bred sammansättning av både lärare och personal med specialistkompetens såsom skol-sköterska, kurator eller specialpedagog.

Särskilt för flickor

Den enskilda insats som har störst betydelse för flickor, särskilt när det gäller att åtgärda enskilda fall men också förebyggande, är *uppföljning och utvärdering* av elevernas situation när det gäller mobbning och kränkningar. För att ha betydelse måste uppföljningar och utvärderingar genomföras regelbundet och användas som underlag för hur arbetet mot mobbning utformas.

Förebyggande för flickor fungerar även ett väl utvecklat *rastvaktssystem* som är schemalagt och baserat på kartläggning av platser som upplevs som farliga och där det finns särskild personal med uppgift att vistas bland eleverna och ordna särskilda aktiviteter för dem.

För att förebygga mobbning av flickor, framför allt social, har även *åtgärder för mobbare* och *åtgärder för mobbade* effekt². Det innebär att det finns rutiner för att åtgärda och följa upp som berör både den som blivit mobbad och den som utfört mobbningen. För att detta ska ha betydelse för att minska den mobbning flickor är utsatta för, måste det också finnas rutiner för bearbetning och stöd till de inblandade.

Den fysiska mobbning som flickor utsätts för förebyggs också av *elevers aktiva medverkan i det förebyggande arbetet* som innebär att, elever återkommande får i uppgift att med stöd av och i samarbete med vuxna på skolan hålla i olika aktiviteter med syfte att skapa en god atmosfär. *Personalutbildning*, som innebär att flertalet av personalen får utbildning som ökar deras förståelse för mobbning och kränkningar, kan också förebygga fysisk mobbning av flickor.

Den sociala mobbning flickor utsätts för förebyggs av information om mobbning och kränkningar till eleverna vid återkommande *stormöten*. Denna insats är dock i det närmaste kontraeffektiv för pojkar.

Två enskilda insatser har visat sig öka mobbning av flickor. Detta gäller *särskilda lektioner* schemalagt för alla klasser för att utveckla elevers sociala kompetens, och *medling*, om denna används som rutin vid konflikter mellan elever.

Särskilda lektioner för att utveckla elevers sociala kompetens, empati och stärka skolans värdegrundsarbete, till exempel i form av livskunskap, värdegrundslektioner, Olweuslektioner eller Tillsammanslektioner som är schemalagda för alla klasser upplevs som tjugigt av både lärare och elever. Eleverna kan uppleva de manualbaserade övningarna som larviga och konstruerade och när de är ständigt återkommande blir effekten motsatt den avsedda. Vissa övningar kan göra att elever känner sig utsatta och lektionerna riskerar att bli stökiga. En del lärare känner att de inte har tillräcklig kompetens för att genomföra de svåra samtal som föreskrivs.

När det gäller medling kan det innebära ett alltför stort ansvar för elever som ska fungera som medlare.

2 Senare i rapporten kallas dessa insatser *handhavande med mobbare* och *handhavande med mobbade*.

Särskilt för pojkar

För att komma till rätta med den mobbning pojkar utsätts för är mönstret av de enskilda insatser som är effektiva delvis annorlunda än för flickor. Framförallt är det fler insatser som utvärderingen funnit har effekt på mobbning av pojkar, än vad som har effekt på mobbning av flickor

För att komma till rätta med fall av mobbning där pojkar är offer är *kooperativ lag* effektivt – det vill säga antimobbningsteam, trygghetsgrupp eller dylikt, med bred sammansättning av både undervisande lärare och personal med specialistkompetens såsom skolskötterska, kurator eller specialpedagog. *Åtgärder för mobbare och mobbade*, som innebär att det finns rutiner för att åtgärda och följa upp som berör både den som blivit mobbad och den som utfört mobbningen, har också effekt på enskilda fall.

När det gäller fall av fysisk mobbning där pojkar är offer fungerar *dokumentation av ärenden*, det vill säga dokumentationen av den utredning, åtgärdsplanering och uppföljning som görs i händelse av kränkningar av elever utifrån utarbetade rutiner.

För att minska utsattheten för fysisk mobbning både generellt bland pojkarna och för att enskilda mobbade pojkar ska få en förbättrad situation, har *relationsfrämjande insatser mellan elever*, som är en medveten strategi som konkretiseras i aktiviteter för att skapa närhet och gemenskap, positiv effekt.

Pojkar som är utsatta för social mobbning blir också hjälpta om skolan har *personalutbildning* som innebär att flertalet av personalen får utbildning som ökar deras förståelse för mobbning och kränkningar. Om skolan har *disciplinära strategier* som lärare finner stöd i och agerar efter, exempelvis gällande vilka påföljder eller konsekvenser som används vid oacceptabelt beteende, fungerar det också förebyggande när det gäller social mobbning av pojkar.

För att förebygga fysisk mobbning av pojkar fungerar *ordningsregler*³ som är framtagna i samarbete mellan lärare och elever.

För pojkar ökar mobbning i samband med insatsen *elever som aktörer*, det vill säga att det finns särskilt utsedda elever som fått utbildning och som fungerar som observatörer eller rapportörer, såsom kamratstödjare. Det betyder att elever har en funktion i det förebyggande arbetet att vara personalens ögon och öron. Det är komplicerat hur kamratstödjare utses. Ibland väljs elever som inte klarar av uppgiften eller som själva kränker andra. Det händer också att elever kränks under proceduren när kamratstödjare väljs. På samma sätt som elever som har rollen som medlare beskriver kamratstödjare att de upplever uppgiften som svår och ansvarstyngd samt att de ibland blir utsatta av andra elever på grund av sin roll.

För yngre pojkar kan *särskilda lektioner* som är schemalagda för alla klasser öka mobbningen (se föregående sida om flickor).

Kommentar

Utvärderingen visar att det är skillnad på vilka insatser som minskar mobbningen av flickor och vilka insatser som minskar mobbningen av pojkar. Det är också skillnad på vad som minskar social respektive fysisk mobbning samt på vad som förebygger generellt och vad som åtgärdar enskilda fall. Dessa slutsatser visar att insatserna inte fungerar lika för alla. De visar att mobbningsproblematiken är komplex och att det inte finns några metoder som alltid fungerar. Det

3 Senare i rapporten kallas insatsen *skolregler*.

går inte att använda slutsatserna som en handbok för vad som fungerar för olika kön och olika typer av mobbning. Alla flickor och pojkar är inte könstypiska och alla grupper fungerar inte likadant.

Det kan uppfattas som motsägelsefullt att insatsen *elevers aktiva medverkan i det förebyggande arbetet* minskar mobbning och att insatsen *elever som aktörer* (kamratstödjare eller medlare) kan bidra till att öka mobbning. Skillnaden är att i det första fallet får eleverna medverka och ha inflytande över planering och de har under handledning ansvar för förebyggande insatser. I det andra fallet, som kamratstödjare och medlare, har eleverna ansvar för åtgärdande insatser som kan vara för svåra och där de riskerar att bli utsatta själva.

De effektivaste insatserna mot mobbning

Sammantaget kan man säga att följande insatser är mest effektiva:

- *Elever medverkar aktivt i det förebyggande arbetet mot mobbning* – inte bara vid enstaka tillfällen, utan att elever i hög grad får i uppgift att med stöd av och i samarbete med vuxna på skolan hålla i olika aktiviteter med syfte att skapa en god atmosfär, (kamratstödjare räknas inte till denna insats).
- *Uppföljning/utvärdering* – av elevernas situation när det gäller mobbning genomförs regelbundet och resultaten används för att utveckla och justera insatserna mot mobbning.
- *Kooperativt lag* – det vill säga antimobbningsteam, trygghetsgrupp eller dylikt, med bred sammansättning av både lärare och personal med specialistkompetens såsom skolsköterska, kurator eller specialpedagog.
- *Åtgärder för mobbare och mobbade* – det finns rutiner för att åtgärda och följa upp som berör både den som blivit mobbad och den som utfört mobbningen. För att insatsen ska ha effekt även för flickor måste det också finnas rutiner för bearbetning och stöd till de inblandade.
- *Personalutbildning* – innebär att flertalet av personalen fått utbildning som ökar deras förståelse för mobbning och kränkningar.

Dessutom fungerar för flickor:

- *Rastvaktssystem* – väl utvecklat, schemalagt och baserat på kartläggning av platser som upplevs som farliga och där det finns särskild personal med uppgift att vistas bland eleverna och ordna särskilda aktiviteter för dem.

Dessutom fungerar för pojkar:

- *Relationsfrämjande mellan elever* – en medveten strategi som konkretiseras i aktiviteter för att skapa närhet och gemenskap.
- *Dokumentation av ärenden* – utifrån utarbetade rutiner.
- *Ordningsregler* – framtagna i samarbete mellan personal och elever.
- *Disciplinära strategier* – som lärare finner stöd i och agerar efter, exempelvis gällande vilka påföljder eller konsekvenser som används vid oacceptabelt beteende.

Det är viktigt att hela tiden vara medveten om att olika insatser kan ha olika effekt under olika förutsättningar. De mest grundläggande förutsättningarna för att arbetet mot mobbning ska fungera är enligt utvärderingen att det bedrivs med systematik, är förankrat på hela skolan samt att skolklimat och skolkultur präglas av samarbete och engagemang.

Insatser som minskar kränkningar

Flertalet av de insatser som uppvisade effekter när det gäller mobbning uppvisar också effekter på kränkningar. Det bör dock noteras att effekterna är något lägre när det gäller kränkningar jämfört med effekterna på olika former av mobbning. De insatser som minskar kränkningar är:

- *Relationsfrämjande mellan elever* – som en medveten strategi som konkretiseras i aktiviteter för att skapa närhet och gemenskap.
- *Elever medverkar aktivt i det förebyggande arbetet mot mobbning* – inte bara vid enstaka tillfällen, utan elever ska i hög grad få i uppgift att med stöd av och i samarbete med vuxna på skolan hålla i olika insatser med syfte att skapa en god atmosfär. (Att elever fungerar som kamratstödare ingår inte i denna insats.)
- *Disciplinära strategier* – som lärare finner stöd i och agerar efter exempelvis gällande vilka påföljder eller konsekvenser som används vid oacceptabelt beteende.
- *Rastvaktssystem* – väl utvecklat, schemalagt och baserat på kartläggning av platser som upplevs som farliga och där det finns särskild personal med uppgift att vistas bland eleverna och ordna särskilda aktiviteter för dem.
- *Kooperativt lag* – det vill säga antimobbningsgrupp, trygghetsgrupp eller dylikt, med bred sammansättning av både lärare och personal med specialistkompetens såsom skolsköterska, kurator eller specialpedagog.
- *Åtgärder för mobbare och åtgärder för mobbade* – att det finns rutiner för att åtgärda och följa upp som berör både den som blivit mobbad och den som utfört mobbningen och gärna rutiner för bearbetning och stöd till de inblandade.
- *Skolregler* – framtagna i samarbete mellan personal och elever.

Insatser som minskar andelen mobbare

Ett fåtal insatser har visat effekt på andelen förövare. Mobbarnas antal har minskat om följande insatser använts:

- *Uppföljning/utvärdering* – genomförs regelbundet av elevernas situation när det gäller mobbning och resultaten används för att utveckla och justera insatserna mot mobbning.
- *Elever medverkar aktivt i det förebyggande arbetet mot mobbning* – inte bara vid enstaka tillfällen, utan elever får i hög grad i uppgift att med stöd av och i samarbete med vuxna på skolan hålla i olika aktiviteter med syfte att skapa en god atmosfär (att elever fungerar som kamratstödare ingår inte i denna insats).
- *Personalutbildning* – innebär att flertalet av personalen fått utbildning som ökar deras förståelse för mobbning och kränkningar.

Kombinationer av insatser

Forskarna har också tittat på hur de enskilda insatserna fungerar i kombination med andra insatser. De positiva effekterna av en enskild insats uppnås även när den kombineras med andra insatser. Skolor kombinerar ofta insatser som liknar varandra. En ideal kombination går dock inte att utläsa från det föreliggande empiriska underlaget.

Insatser som inte kan rekommenderas för att motverka mobbning

Vissa insatser har i utvärderingen visat sig sakna effekt, eller till och med öka förekomsten av mobbning. Ingen effekt har kunnat påvisas av insatserna:

- *Relationsfrämjande insatser mellan lärare och elever.*
- *Pedagogiskt material* om mobbning och kränkningar.
- *Föräldrautbildning* om mobbning och kränkningar.

Följande insatser har visat sig kunna öka mobbningen och kan inte rekommenderas. Märk dock att det är när de tillämpats i sin utvecklade form som beskrivs nedan som den negativa effekten påvisats.

- *Särskilda lektioner* – schemalagt och för alla klasser.
- *Elever som aktörer* – utbildade elever fungerar som observatörer eller rapportörer, till exempel som kamratstödjure.
- *Medling* – används som rutin vid konflikter mellan elever.

De två sistnämnda insatserna är också kontraproduktiva för kränkningar och för att minska andelen förövare.

Återkommande *stormöten* med information om mobbning och kränkningar till eleverna, kan öka mobbning av pojkar och kan därför, trots att de kan ha effekt för flickor, inte rekommenderas som en generell metod. Möjligen kan de vara bra vid enstaka tillfällen vid särskilda identifierade behov.

De negativa effekter som konstaterats hänger samman med att insatserna används utvecklat och systematiskt på det sätt som beskrivits ovan. Det är dock möjligt att särskilda lektioner och pedagogiskt material kan ha positiva effekter om de används vid enstaka tillfällen och då utifrån identifierade behov.

Det är också viktigt att vara medveten om att de insatser som klassats som ineffektiva eller som ökar mobbning kan ha andra positiva effekter. Till exempel kan medlingsinsatser ha de konflikthanterande effekter de i första hand är menade för. Denna utvärdering fokuserar dock mobbning och därför handlar slutsatserna om effekter på mobbning.

Det är också möjligt att insatser som klassificerats som ineffektiva eller hänger samman med ökad mobbning har positiva effekter i vissa sammanhang och under vissa omständigheter.

Skolors erfarenheter av att arbeta med program

Att arbeta efter programkoncept och färdiga manualer i skolans komplexa vardag visar sig vara synnerligen komplicerat. Beslutet om att införa ett program är ofta dåligt förankrat bland skolans personal och obefintligt när det kommer till eleverna. Beslut tas ibland av rektor eller till och med av kommunledningen utan kommunikation med dem som ska använda programmet i arbetet med eleverna. Bristfällig förankring av beslutet att införa ett program eller i implementeringsarbetet leder lätt till motstånd mot programmet inom personalgruppen. Motstånd från personalen är negativt, eftersom alla program, utom möjligen Farstametoden, förutsätter att större delen av skolans personal bidrar aktivt till programarbetet.

Inget av de program som ingår i undersökningen har en strategi för implementering som tar tillräcklig hänsyn till de svårigheter som är förknippade med skolutveckling. Det finns brister i skolornas beredskap att implementera program. Det finns brister i programmets beredskap att möta skolors olika förutsättningar och behov. Av de undersökta programmen är det endast Olweuspro-

grammet som inkluderar en mer långsiktig strategi för implementeringsarbete som en del av programmet. Det är svårt att skapa de förutsättningar som krävs för ett positivt resultat och skolorna erbjuds ingen eller liten hjälp inom ramen för de flesta undersökta programmen. Programutbildningarna möter sällan de kunskaper eller erfarenheter av arbetet mot mobbning och kränkning som redan finns på skolan. När ett program introduceras och personalen utbildas är det vanligt att skolan saknar en plan för hur programarbetet ska hållas vid liv och fördjupas.

De flesta program är otydliga om vilka grundläggande antaganden som ligger till grund för programmets form och innehåll. Personalen som ska arbeta med dem är omedvetna om att programmen bär på en syn på mobbningsorsaker som styr programmet. Dåliga kunskaper om programmets intentioner och vilka insatser som krävs av skolpersonalen kan leda till att ett program upplevs göra mer skada än nytta. Samtliga program har inslag som kan leda till att elever känner sig utsatta för mobbning eller kränkningar.

Det är vanligt att programmets roll i skolans hela arbete mot mobbning, diskriminering och kränkande behandling inte är tydliggjord. Få lärare i undersökningen kan med självklarhet beskriva den gemensamma strategi som tecknas i skolans handlingsplan. Passar ett programkoncept inte in i en lärares behov och föreställning om ett meningsfullt arbete är det naturligt för honom eller henne att inte arbeta utifrån programmet. Skolors olika förutsättningar och behov styr till stor del ett programs verkan och effekt.

De flesta elever är omedvetna om skolans arbete mot mobbning och kränkningar. De har ett bristande formellt inflytande angående skolans likabehandlingsarbete. Elevernas synpunkter tas sällan till vara när program köps in eller när man på en skola vill utvärdera effekterna av en programinsats. De undersökta programmen ställer inte krav på att elever ska utöva ett formellt inflytande inom ramen för arbetet. Elever som har roll som medlare eller kamratstödjare säger sig hamna i en roll som de vuxnas förlängda arm, vilket kan leda till trakasserier från andra elever.

När skolpersonal har intervjuats om sina erfarenheter av arbetet med de olika programmen har de ofta varit positiva till de program de använder, särskilt när de anpassat programanvändningen till de lokala förhållandena. Programarbete kan ge trygghet och bidra till ett gemensamt förhållningssätt och arbetssätt mot mobbning. När program införs innebär det att personer utifrån med tid, resurser och auktoritet sätter fokus på arbetsområdet, vilket blir ett tillskott för skolan.

Kostnader för program mot mobbning

Skolorna har dels direkta kostnader, för kursavgifter och materialinköp, dels kostnader för arbetstid. De indirekta kostnaderna innebär att skolpersonal måste ägna tid åt programmen. Det kräver resurser i form av arbetstid.

Många skolor erbjuds särskilt ekonomiskt stöd om de introducerar programmen. Av programföreträdarna anger fem av åtta att sådant ekonomiskt stöd förekommer eller är vanligt.

Det är vanligt att kommunerna ger särskild ekonomisk tilldelning till skolor som inför program. Andra aktörer som givit stöd till programmen är länsstyrelser, landsting, SKL, Folkhälsoinstitutet, det privata näringslivet samt stiftelser. Två av programmen har erbjudit egna sponsorer. Skolor som använder Lions

Quest har stora möjligheter att få ekonomiskt stöd från lokala Lionsklubbar och Friends har fått stöd från Gålöstiftelsen för att dela ut pengar till några skolor.

Uppenbarligen finns många aktörer i samhället som finner det angeläget att skolor initierar program mot mobbning. Skolor som inte använder program men arbetar aktivt med planen mot diskriminering och kränkande behandling får dock inte ekonomiska bidrag till detta. Möjligheten att få ekonomiskt stöd för att initiera program är också en av förklaringarna till att skolor använder flera parallella program enligt företrädare för två av de åtta skolor som intervjuats om kostnader för programarbete.

För ekonomiskt pressade skolor kan ekonomiskt stöd för att använda program mot mobbning vara en väg att finansiera fortbildning för skolpersonalen. Programmen mot mobbning kan innebära kostnader för skolorna – men programmen kan också innebära nya ekonomiska möjligheter.

Om programmen

Utvärderingen ger inte underlag för direkta slutsatser om programmens effektivitet eller för rangordningar av program. Det går inte att tillskriva programmen effekter genom att räkna vilka effektiva insatser de föreskriver. Det beror på att programinstruktionerna föreskriver att skolorna ska arbeta på ett visst sätt med insatserna och ofta överensstämmer inte det sättet med hur skolorna sen arbetat med insatserna när de haft effekt enligt utvärderingen. Effekten av en insats beror också på de lokala förhållandena där den tillämpas och hur den kombineras med andra insatser. Det är svårt att värdera programmen eftersom framgången är beroende av både lokala förhållanden och hur väl skolan lyckas arbeta systematiskt och med all personal och elever delaktiga. Med reservation för ovanstående invändningar görs nedan en analys av programmens bärande insatser i förhållande till de effekter utvärderingen funnit och utifrån skolpersonals och elevers erfarenheter av programmen. Alla program har flera positiva delar men alla föreskriver också sådant som visat sig kunna öka mobbning eller som är problematiskt på andra sätt.

Farstametoden är ett åtgärdande program med fokus på hur mobbning ska åtgärdas när fall av mobbning skett. Metoden handlar om överraskningssamtal med mobbare som därefter förväntas upphöra med mobbning. Samtal ska också föras med den mobbade. Till Farstametodens fördel talar att den bärs av den effektiva insatsen *kooperativa lag* och den form av *åtgärder för mobbare och mobbade* som har effekt för mobbning av pojkar. Negativt är att det i intervjuer med skolpersonal har framkommit tvivel på det etiskt riktiga i att överraska barn och ställa dem mot väggen på ett sätt som gör att de inte kan försvara sig. Vidare har det påpekats att insatsen inte fungerar vid upprepad mobbning. Farstaprogrammet har också kritiserats av skolmyndigheter för att det förespråkar att föräldrarna till mobbare inte ska kontaktas omedelbart, så som lagen föreskriver. Programmet kostar jämförelsevis lite att köpa in.

Friends är ett kamratstödande förebyggande program. Huvudsakligt innehåll är att elever utses till kamratstödare som ska hjälpa vuxna att upptäcka mobbning, vara goda förebilder och stödja elever som riskerar att bli utsatta. Positivt i programmet är hörnstenarna *elevers medverkan i det förebyggande arbetet* och *relationsbefrämjande insatser mellan elever*. Båda dessa insatser kan bidra till att minska mobbning om de tillämpas systematiskt. Dock är en annan bärande insats negativ. Kamratstödare har i utvärderingen kallats *elever som aktörer*. Om

det finns utbildade elever som fungerar som observatörer eller rapportörer ökar det mobbningen bland pojkar enligt utvärderingen och för flickor har det ingen effekt. Rollen som kamratstödjare innebär ofta en svår och utsatt position. Friends har höga direkta kostnader.

Olweusprogrammet är ett förebyggande och åtgärdande program med mobbning i fokus. Det är det mest omfattande programmet och det innehåller många olika insatser som är värdegrundsstärkande, förebyggande, upptäckande och åtgärdande. Det innehåller flest insatser av alla program, såväl effektiva, ineffektiva som sådana som riskerar att öka mobbningen. Till programmets fördelar hör att allas ansvar betonas samt att krav ställs på den systematik och hela skolan-ansats som är en förutsättning för framgångsrikt arbete. Av de insatser utvärderingen funnit effektiva föreskrivs till exempel *uppföljning och utvärdering* i form av programmets elevenkät, *åtgärder för mobbare och mobbade* samt *personalutbildning*. Olweusprogrammet förskriver också *ordningsregler*, *disciplinära strategier* och *dokumentation av ärenden* som är effektivt mot den mobbning pojkar utsätts för och rastvaktssystem som är effektivt mot flickors utsatthet. Dock är en av programmets mer framträdande insatser Olweuslektioner, schemalagda *särskilda lektioner* för alla klasser, vilket enligt utvärderingen hänger samman med ökad mobbning av flickor och yngre pojkar. Olweusprogrammet omfattar också ett eget *pedagogiskt material*, vilket är en av de insatser som enligt utvärderingen saknar effekt. Programmets bredd som innebär att det omfattar flera effektiva insatser har också en baksida. Skolpersonal som intervjuats om sitt arbete med programmet berättar att det tar mycket tid och resurser i anspråk vilket ger upphov till både leda och att andra delar av skolans arbete förlorar i prioritet. Olweusprogrammet kräver omfattande arbetsinsatser och kostar mest av programmen i utvärderingen.

Lions Quest, **SET** och **Stegvis** är värdegrundsstärkande program. Positivt är att de föreskriver vissa effektiva insatser såsom exempelvis *personalutbildning* och *ordningsregler*. Negativt är att bärande innehåll för dessa program är värdegrundsstärkande *särskilda lektioner* och *pedagogiskt material* som de tillhandahåller för dessa. Schemalagda särskilda lektioner för alla klasser som programmen förespråkar ökar enligt utvärderingen mobbningen av flickor och yngre pojkar. Ingen effekt på mobbning eller kränkningar av pedagogiskt material har påvisats. Lektionerna kan upplevas som tjatiga och övningarna konstruerade. Elever har berättat att de beteenden som tränas under de särskilda lektionerna bara tycks gälla under dessa lektioner. Under rasterna, i korridoren och matsalen gäller ofta andra normer. Det är oklart hur tid för schemalagda särskilda lektioner kan skapas eftersom värdegrundstimer inte finns som ämne enligt den gällande timplanen. Dessa program tillhör de mest kostsamma. Lions Quest erbjuder dock för det mesta ekonomiskt stöd från Lions.

Skolkomet kan ses som förebyggande. Programmet har inte som primärt syfte att motverka mobbning. Lärarna ska tränas i att stärka positivt beteende genom att ge beröm och ignorera negativt beteende för att detta ska släckas ut. Stökiga barn ska hjälpas bort från beteendet att söka uppmärksamhet genom att bråka. Delar av programmet som kan vara positiva för arbetet mot mobbning är att det föreskriver *disciplinära strategier*, *ordningsregler* och *personalutbildning* vilka kan ge effekt, om de används medvetet och systematiskt som beskrivits tidigare, främst mot mobbning av pojkar. Lärare beskriver att programmet bidragit till ett positivt förhållningssätt. Dock förespråkar programmet också

insatser som är ineffektiva mot mobbning och det upplevs som resurskrävande. Programmet har höga kostnader för inledande utbildning.

Skolmedling är ett medlings- och konfliktlösningsprogram vars syfte är att utveckla konfliktlösningsstrategier och därmed skapa bättre atmosfär på skolan. Det primära syftet är inte att motverka mobbning men företrädarna menar att programmet också kan göra detta. Positivt för arbetet mot mobbning är att programmet förespråkar insatser som enligt utvärderingen är effektiva såsom *elevers aktiva medverkan i det förebyggande arbetet, uppföljning och utvärdering samt rastvaktssystem*. Negativt är att den bärande insatsen medling, om den används som rutin vid konflikter, visat sig kunna öka mobbning av flickor. Skolmedling kan dock ha andra positiva effekter än att motverka mobbning. Programmet har relativt låga kostnader.

Forskarnas rekommendationer

Forskarna ifrågasätter användandet av antimobbningsprogram som är skapade i andra kulturer och sammanhang än där de tillämpas. Den lagstiftning som finns i Sverige om skolors arbete ställer krav på ett systematiskt arbete mot diskriminering, trakasserier och kränkande behandling. Programmen kan konkurrera med detta genom att resurser och uppmärksamhet inriktas på att i stället följa programmen.

Förebyggande, upptäckande och åtgärdande insatser mot mobbning måste vila på forskningsrön om vad som ger effekt. Väl förankrade, systematiska planer bör bygga på de effektiva insatser som påvisats i denna utvärdering. Insatser mot mobbning som vilar på medling, schemalagda särskilda lektioner för alla klasser och användning av elever som aktörer i meningen observatörer och rapportörer bör undvikas. Omfattande systematik i arbetet, gott skolklimat och elevs delaktighet är avgörande för framgång.

Den nyanserade bild av mobbningsförekomst som framträder i denna utvärdering innebär att skolor i sitt förebyggande, upptäckande och åtgärdande arbete måste undvika risken att likställa olika mobbningsmönster, samt vara särskilt uppmärksamma på att vissa individer kan vara varaktigt utsatta under lång tid. Skolorna måste vara medvetna om att åtgärder mot kränkningar respektive mobbning kräver olika insatser, liksom åtgärder inriktade på att hjälpa flickor respektive pojkar, och vid social respektive fysisk utsatthet. Att en liten del elever är utsatta för varaktig mobbning över ett helt skolår eller längre kräver särskilda och specifika insatser. Skolor måste införa riktade insatser som ökar chanserna att den långvariga mobbningen upptäcks och åtgärdas. Vidare måste skolorna vara medvetna om att mobbningen kan förekomma i klassrum som står under lärares direkta uppsikt.

Införandet av metoder eller arbetssätt mot mobbning och kränkningar måste bygga på väl genomförda kartläggningar av elevs utsatthet och erfarenheter av relevans för den aktuella skolan, samt på en systematisk uppföljning av elevernas situation och utvärdering av skolans arbete mot mobbning och kränkning.

Nya arbetssätt måste förankras bland hela skolans personal och elever. Hela arbetet mot mobbning, kränkning och diskriminering måste tydliggöras för samtliga berörda parter. Bristfällig förankring leder till motstånd inom personalgruppen.

Inget specifikt program bör rekommenderas svenska grundskolor. Programmen kan användas som inspiration och källa till specifika insatser, men på

grund av ineffektiva insatser, och vissa kontraeffektiva insatser, bör de inte användas fullt ut. Det arbete som beskrivs i Skolverkets allmänna råd för att främja likabehandling och förebygga diskriminering, trakasserier och kränkande behandling utgör en bra utgångspunkt för planläggning av skolans antimobbningsarbete.

Den enkät som tagits fram för utvärderingen bör kunna utvecklas för att användas i skolors kartläggning av förekomst av kränkningar i den egna verksamheten.

Slutsatserna ligger i linje med tidigare satsningar

I kapitlet Bakgrund redovisas en rad statliga satsningar angående mobbning och kränkningar i skolan som genomförts de senaste tjugo åren. Det är intressant att se att denna utvärdering kommit fram till så likartade slutsatser som dessa.

Efter projektet *Att förebygga, upptäcka och åtgärda mobbning* (1993) drogs slutsatsen att det inte finns färdiga modeller som är gångbara överallt. Det har sedan återupprepats ett par gånger och är även en central slutsats i denna utvärdering.

I *Kränk mig inte* (1995) och *Olikas lika värde – om arbetet mot mobbning och kränkande* (2003) konstateras att metoder för att förebygga och åtgärda mobbning och kränkning måste väljas medvetet utifrån vilka problem som behöver lösas och vilka mål som ska uppnås. För att välja rätt metod och sätta in lämpliga insatser måste man noggrant kartlägga hur situationen ser ut på den egna skolan. Värdegrundsarbetet måste integreras i skolans dagliga verksamhet. Att lägga arbetet med normer och värden som egna lektioner är, enligt representanter för Värdegrundsprojektet, som sammanfattas i *Värdegrundsboken* (2002), att gå emot hela tanken att se värdegrunden som ett förhållningssätt som ska genomsyra skolans hela verksamhet.

Barn- och elevskyddslagen, som kom 2006, och vars innehåll flyttats till den nya skollagen och diskrimineringslagen, bygger på dessa slutsatser och förespråkar ett genomtänkt värdegrundsarbete som ska genomsyra verksamheten, systematik och tydlig ansvarsfördelning, kartläggningar som grund för val av förebyggande insatser, all personals och elevers delaktighet, dokumentation, ansträngningar för att upptäcka och åtgärda de kränkningar som sker, etc. Det överensstämmer väl även med denna utvärderings slutsatser.

Avslutande kommentar

Utvärderingen pekar på att arbetet mot kränkningar och mobbning ska bedrivas utifrån skolans egna förutsättningar, med kartläggningar, utvärderingar och medveten systematik samt med hela skolans personal och elever delaktiga. Elever ska vara delaktiga i analys och planering men de ska däremot inte användas som medlare eller kamratstödare med uppgift att fungera som de vuxnas ögon och öron. De åtgärder som skollagen och diskrimineringslagen föreskriver om skolors arbete för att främja likabehandling och för att förebygga diskriminering, trakasserier och kränkande behandling och som årligen ska beskrivas i planer mot diskriminering och kränkande behandling (lika-behandlingsplaner) bygger på tidigare forskning och beprövad erfarenhet och har också starkt stöd i denna utvärderings resultat.

Utvärderingen har tagit fram viktiga kunskaper om effektiva insatser mot mobbning, inte minst när det gäller genusaspekten av insatsernas effekter, som

är till nytta när skolor ska planera och välja sitt specifika förebyggande arbete mot mobbning. Skolorna har också fått tillgång till kunskap om vilka insatser de kan ha nytta av för att komma åt pågående mobbning. Nu finns alltså alla möjligheter för skolor att verkligen välja att arbeta med de insatser som är effektiva. För att nå framgång är det nödvändigt, oberoende av vilka insatser som väljs, att arbetet präglas av systematik, hela skolan-ansats, gott skolklimat och att elever görs delaktiga.

Det är tydligt att en del mobbning är svår att komma åt, men det är nu också känt vilka insatser som kan hjälpa. Den långvariga utsatthet som 1,5 procent av eleverna lider under får inte ignoreras utan kräver särskild uppmärksamhet. Det är dessa elever som under sin skoltid får självkänslan söndertrasad, vilket riskerar att påverka hela deras fortsatta liv negativt.

Det har visat sig att arbete med särskilda programkoncept mot mobbning i skolan är komplicerat. Varken skolorna eller programmakarna förefaller medvetna om de svårigheter och risker som är förknippade med att införa manualbaserade program för hur skolan ska hantera de komplexa, allvarliga och svåra problem som mobbning och kränkningar utgör i den mångfacetterade skolvardagen. Kanske är det klokt av lärarna att inte oreflekterat följa manualen, utan plocka det som de bedömer vara användbart ur de program och manualer som erbjuds. Programanvändning kostar tid och pengar och kan i sämsta fall vara kontraproduktivt. Programanvändning ersätter inte kraven i skollagen och diskrimineringslagen om aktiva främjande, förebyggande och åtgärdande insatser.

Att använda programkoncept är inte tillräckligt för att effektivt förebygga och åtgärda mobbning och för att uppfylla lagens krav. Skolverket förordar inte användande av något program i sin helhet. Delar av program kan tjäna som inspiration och källa till specifika insatser. Ett systematiskt arbete med kartläggning, utvärdering, elevers medverkan i planering och väl förankrade planer i enlighet med Skolverkets allmänna råd om att främja likabehandling och förebygga diskriminering, trakasserier och kränkande behandling är i linje med utvärderingens resultat och rekommenderas av Skolverket.

Denna utvärdering och Rambölls utvärdering av Skolverkets högskolekurs *Mobbning, diskriminering och kränkande behandling – skolpraktik och forskningsperspektiv* ger stöd för att det är framgångsrikt att genom utbildning stärka lärarnas professionalitet så att de med säkerhet kan hantera de problem som uppstår i skolans vardag istället för att de hänvisas till manualer och koncept.

Skolverket kommer att sprida de nya kunskaper som utvärderingen givit som kan vara till stöd för verksamheterna. Bland annat ger Skolverket ut en bok som tillgängliggör resultaten av utvärderingsarbetet och som huvudsakligen riktar sig till dem som arbetar i skolan: *Vad fungerar? Om skolors arbete mot mobbning och kränkningar*.

Den enkät som använts avser Skolverket att anpassa och göra tillgänglig för skolors egna kartläggningar av kränkningar.

Skolverket samarbetar kontinuerligt med Barn- och elevombudet, Skolinspektionen, Diskrimineringsombudsmannen och Arbetsmiljöverket för att utveckla information och stöd till skolornas arbete mot diskriminering, trakasserier och kränkande behandling. Inom ramen för detta arbete kommer denna utvärderings resultat att vara värdefulla.

De data som samlats in inom ramen för utvärderingen kan användas till att ta fram ytterligare kunskap om mobbning och kränkningar samt om skolors ar-

bete med dessa problem. Skolverket avser att göra insamlade data tillgängliga för forskare som är intresserade av att arbeta vidare med materialet.